

VAKASALA LELEKA NI VULI

Na vuvale ai tekitekivu ni vuli. E tiko na veika kece ena nomu i lawalawa, vuvale kei na i sema ni itikotiko, me vukea na luvemuni ena gauna ni COVID-19.

Nanuma dei me marau ka bulabula na nomu vuvale, ka mo kila na vanua ni veitokoni e rawa ni vukei iko.

Vosa ka vakarorogo vua e dua tale, yalololoma, yalomalua ka nanuma – ko sega ni qasenivuli ka cegu vaka lekaleka kevaka e tavayaya na veika.

Eso na vakasama....

1. E sega ni gadrevi me ra qasenivuli na itubutubu kei na vuvale–sega ni vinakati me vukici na veisiga me lesoni ka i vakaraitaki ni gauna e vakayagataka ena vulika torocake....

- Vei ira na gonevuli ena ‘primary’ tovolea mo vakayagataka e 2 na aua
- Vei ira na gonevuli ena ‘intermediate’ tovolea mo vakayagataka e yacova e 3 na aua
- Vei ira na gonevuli ena ‘secondary’ tovolea mo vakayagataka e yacova e 4 na aua

Kakua ni nanuma ni oqo na gauna me vakatotototaki kina na “lesoni”. Okati luvemuni ena tuvai ni veika me vulica. Vakabi, kina veitabana e taleitaka ka kaukauwa kina.

2. Veivosaki kei ira na luvemuni ka nanuma dei mo dou kila kece na veika e yaco tiko kei na taqomaki ni nomudou vuvale; me vaka na sava ni liga, tiko ena loma ni nomu i lawalawa.
3. Vakaduri i sema kei na nomu vuvale ena talevoni, Volamata (facebook), ‘Skype, Zoom’ – cava ga e donu vei iko ka ganita na nodra yabaki ni bula na luvemuni.
4. Tuvana eso na i vakarau ni nomu vale ka ganiti ira kece na lewena. Tovolea me biu me vaka ga e dau kena i vakarau, i’a nanuma dei me ra vakila na gone ni ra taqomaki ka daumaka na veika kece. Ko keda yadua e duidui na noda dau sotava na veika.
5. **Na veika kece ena veisiga e gaunisala ni vuli.**
  - a. Na kaukauwa ni talanoa (tomana na talanoa me baleta na veika ni vuvale, kei na veika o gadreva me kila na luvemuni. E levu na i vakasala – mai vei ira na nodra qasenivuli, monalivaliva ni Matanitu, me vaka na ‘MOE’ kei na ‘MPP’, porokaramu ena raitio ni ‘Talanoa Ako’, raitio yaloyalo (TV), Volamata (Facebook)ka sema kina vuvale, talatala ni lotu, etc.)Talanoa me baleta na ka eda kila kei na ka eda rawa ni cakava, ni kilaka e vukei ira na gone me ra kila vaka matata vakalailai, ka vaka malua na veika me kua ni dua na ka ni vei vakaleqai.
  - b. Talanoa ni da cakava vata na ka – kena i vakarau kilai vinaka vei ira na gone lalai na vakasasaqa kei na cakacaka ni vale, gauna ni kana, gauna e caka kina eso tale na itavi.
  - c. Vosa – vakayagataka na nomu vosa ni vanua, na Vosa Vakaviti.

- d. Era vuli na gone ni ra raica na ka era cakava talega o ira eso.
6. E bibi na i **vakarau kei na veika dua tani eso** e yaco ena gauna vaka oqo
- a. Vei ira na gone me tosoi cake na kila ni qaravi ira vakataki ira....
- wili vola – vola tabaki, veika ena monalivaliva
  - vola i tukutuku ni veisiga – peni kei na pepa, vakayagataki na i yaya ni monalivaliva
  - na ‘teddy bear’ ni gone ena katubaleka ...vola i talanoa me baleti ira
- b. Biu vakatikitiki e dua na gauna vakarautaki ena veisiga me caka vata kina vakailawalawa e dua na ka
- gauna ni lotu vavuvale, gauna ni kilakila ka se vosa, kana vata
- c. Gauna ni vakaukauwataki ni veiwekani...
- sema tiko ena monalivaliva se talevoni
  - wasea na cava e yaco tiko ena loma ni nomu i lawalawa
- d. Gaunisala ni buli veiwekani vou...
- Biuta e dua na i vola kina kato ni meli ni nomu itokani o vakaitikotiko vata ka biuta e dua na ‘teddy bear’ ena nona katuba leka kevaka o kila ni tiko duadua
- e. Veiwali, rairai lasa, e gaunaisala kece ni vakatubu vosa kei na vakamacalataki iko
- cakava na veika ko sega ni cakava e liu

KILA: ni ko sega ni qasenivuli e kena ibalebale ko sega ni taura na gauna mo “veivakadodonutaki” (mevaka na ‘spelling’) vei ira na gone lalai.

7. **Vakayagataki ni veitabana ni veitaratara ena monalivaliva**(social media use)e bibi ena veisemati ena vuvale, vakaitokani, vakamatalotu, vakaitikotiko kei ira na qasenivuli-
- a. Gaunisala levu ni vakatubu veiwekani(gaunisala talega ni vakatubu leqa)- taro era vakacava tiko o ira eso, veiqaravi, veikauwaitaki, vakasamataki ni veika ko wasea
- b. E vakavu leqa kevaka e sega ni qarauni (tu vaka i koya se tawa vakasivia sara na lomana) ka gadrevi me vakaiyalayala, ia e gaunisala kaukauwa ni vakatubu kila vakacakacaka, tiko veisemati kei na kilai ni veika e yaco tiko.
8. **Monalivaliva ni koronivuli/vatavata.** Me vaka na **ilakolako ni vuli ena gauna ni katakata** e lako vinaka. E rawa ni yaya vinaka ni kena tokoni na kila vakacakacaka era gadreva na gone.

9. **Era na vakaitavi na qasenivuli.** Gaunisala ni veikauwaitaki – vosa vei ira na luvemuni me baleta na itavi ni vei vakaduavatataki era qarava tiko na qasenivuli ena nodra vale, vei lawalawa, kei na veivakatavulici. Me laurai na itovo ni uabula me kua ni vakaogai ira vakalevu na qasenivuli. Kevaka ko lomaleqataka na vuli ni luvemuni, rawa ni ko veitaratara kei na nomuni qasenivuli ka veitalanoataka.
10. Ena duidui oqo ena veikoronivuli, i'a ena taurivaki na i vakarau mai na i vukevuke ni veivakatavulici nei qasenivuli ka sega kina na viavia kila na ka ena cakava na qasenivuli. Era na vakarau taura na gonevuli na i oloolo kei na ulutaga ni nodra i vakatagedegede ni vuli, ka rawa me ra cakava na veika ni vuli oqori ni sega na veivakatavulici e vale.